

Orta Asya Türk devletlerinde göçebe kültür ve eğitim: Bilgi aktarımının sözlü gelenek üzerinden incelenmesi

Sezgin Elbay*

*Dr., Ankara Üniversitesi, sezgin_elbay@hotmail.com, 0000-0002-0601-8063

Özet

Orta Asya Türk devletlerinde göçebe kültür ve eğitim arasındaki ilişki, özellikle sözlü geleneklerin bilgi aktarımındaki rolü, yeterince araştırılmamış bir konudur. Göçebe yaşam tarzı, bu toplumlarda yazılı kültür yerine sözlü geleneğin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, toplumsal hafızanın, kültürel kimliğin ve etik değerlerin nesilden nesle aktarılmasında önemli bir işlev görmüştür. Dolayısıyla araştırmanın temel amacı, Orta Asya Türk devletlerinde sözlü geleneklerin eğitimdeki yerini ve bu geleneklerin bilgi aktarımı üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu bağlamda çalışma, nitel araştırma yaklaşımına dayanmakta olup, veriler destanlar, atasözleri ve mitler gibi sözlü geleneklerin kavramsal çözümlemesi yoluyla toplanmıştır. Yani veri seti, tarihsel ve sözlü kaynaklardan elde edilmiş ve özellikle bu geleneklerin göçebe kültür bağlamında eğitsel işlevleri üzerinde durulmuştur. Verilerin analizinde sözlü geleneklerin eğitsel işlevlerini ortaya koymak ve bu işlevlerin bilgi ve değer aktarımına nasıl katkı sağladığını belirlemek amacıyla kavramsal çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Bu geleneklerin tematik içeriği analiz edilerek, eğitsel açıdan taşıdığı önem ve Orta Asya Türk devletlerinde toplumsal ve eğitsel pratiklerle nasıl bütünleştiği vurgulanmıştır. Bulgular, literatür taraması ile desteklenmiş olup, çalışma teorik içgörüler sunmanın yanı sıra sözlü geleneklerin modern eğitim sistemlerine entegrasyonuna yönelik pratik çıkarımlar da sağlamaktadır. Çalışmada, destanlar, atasözleri, mitler ve anlatıcıların (âşık ve ozanlar) eğitici işlevleri ele alınmış; bu unsurların, kültürel mirasın korunması ve toplumsal yapının sürdürülmesindeki kritik rolleri vurgulanmıştır. Sonuçlar, sözlü geleneklerin Orta Asya Türk toplumlarında, kültürel sürekliliği sağladığı ve toplumsal yapıların korunmasında hayati bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca çalışma, modern eğitim sistemlerinde sözlü geleneklerin yeri ve öneminin daha fazla vurgulanması gerektiğine işaret etmekte, bu konuda yapılacak gelecekteki araştırmalar için de bir temel sağlayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya Türk devletleri, göçebe kültür, eğitim

Nomadic culture and education in Central Asian Turkish states: An analysis of knowledge transmission through oral tradition

Abstract

The relationship between nomadic culture and education in Central Asian Turkic states, particularly the role of oral traditions in knowledge transmission, remains an under-researched area. The nomadic way of life has fostered an emphasis on oral traditions over written culture in these societies, playing a crucial role in transmitting social memory, cultural identity, and ethical values across generations. Consequently, the primary aim of this study is to examine the place of oral traditions in the educational practices of Central Asian Turkic states and their impact on knowledge transmission. This research employs a qualitative approach, with data collected through a conceptual analysis of oral traditions, including epics, proverbs, and myths. The dataset comprises both historical and oral sources, with a specific focus on the educational functions of these traditions within the context of nomadic culture. A conceptual analysis method has been used to analyze the data, aiming to uncover the educational functions of oral traditions and their contributions to the transmission of knowledge and values. By analyzing the thematic content of these traditions, the study highlights their educational significance and their integration into social and educational practices in Central Asian Turkic states. The findings are supported by a comprehensive literature review and provide both theoretical insights and practical implications for the integration of oral traditions into modern educational systems. The study examines the educational roles of elements such as epics, proverbs, myths, and narrators (such as aşiks and ozans), emphasizing their critical roles in preserving cultural heritage and sustaining the social structure. The results demonstrate that oral traditions play a vital role in ensuring cultural continuity and in safeguarding the social structures of Central Asian Turkic societies. Moreover, the study underscores the need for greater recognition of the importance of oral traditions in modern education systems and offers a foundation for future research in this area.

Keywords: Central Asian Turkic states, nomadic culture, education

Giriş

Orta Asya Türk devletleri, tarih boyunca göçebe yaşam tarzının hâkim olduğu toplumlar olarak bilinmektedir. Bu toplulukların sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları, büyük ölçüde göçebe yaşam tarzı ile şekillenmiştir. Göçebe kültür, mekâna bağlı olmayan, esnek ve dinamik bir yaşam tarzını ifade ederken, bu kültürün temel öğelerinden biri de eğitim olmuştur. Ancak bu eğitim biçimi, yerleşik toplumların okulları ve yazılı materyalleri yerine, sözlü gelenekler aracılığıyla aktarılmıştır. Bu çalışmada, göçebe Türk toplumlarında sözlü geleneklerin, özellikle destanlar, atasözleri, mitler ve sözlü tarih gibi unsurların, bilgi aktarımındaki rolü ve eğitimin nasıl şekillendiği incelenmiştir.

İlgili Alanyazın

Orta Asya Türk devletlerinde göçebe kültür ve eğitim arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar, bu konuya dair önemli bilgiler sunmaktadır. Özellikle, destanlar ve sözlü tarih gibi sözlü geleneklerin, bu toplumlarda bilgi aktarımının ana araçları olduğu belirtilmiştir (Temur, 2018). Örneğin Manas Destanı gibi destanlar, sadece kahramanlık öyküleri sunmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal değer ve normların aktarılmasında da kritik bir rol oynamaktadır (Gülensoy, 2018). Ayrıca Çin kaynaklarında, Göktürklerin eğitim anlayışına dair önemli bilgiler bulunmakta ve bu bilgilerin çoğunun sözlü gelenekler yoluyla aktarıldığı belirtilmektedir (Ekrem, 1995; Erkoç, 2018; Liu, 2011; Onat, 2012). Rus araştırmacılar ise Türk toplumlarının sözlü geleneklerinin eğitimdeki önemini vurgulamakta ve bu geleneklerin özellikle göçebe yaşam tarzına nasıl entegre olduğunu açıklamaktadırlar (Faizrakhmanov, 2000; Sailiev, 2023).

Sözlü geleneklerin eğitimdeki rolü üzerine yapılan çalışmalar, bu geleneklerin toplumsal hafıza ve kimlik oluşumundaki yerini de incelemektedir. Atasözleri, bir yandan günlük yaşama rehberlik ederken, diğer yandan da toplumsal değerlerin korunması ve aktarılmasında önemli bir işlev görmektedir (Ögel, 2020). Bu bağlamda Göktürk Yazıtları gibi yazılı kaynaklar, sözlü geleneğin yazılı hale getirilmiş örnekleri olarak değerlendirilebilir ve bu kaynaklar üzerinden eğitim sistemine dair ipuçları elde edilebilir (Tekin, 2008). Ayrıca mitolojik unsurların da Türk toplumlarında eğitimde kullanıldığı ve bu unsurların, bireylerin toplumsal rollerini benimsemelerinde etkili olduğu ifade edilmektedir (Ögel, 2020b).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mevcut literatür incelendiğinde, Orta Asya Türk toplumlarındaki göçebe kültür ve eğitim ilişkisinin genel hatlarıyla ele alındığı; ancak bu eğitimin sözlü gelenekler aracılığıyla nasıl aktarıldığı konusunda detaylı ve sistematik bir incelemenin sınırlı olduğu görülmektedir. Çoğu çalışmada, sözlü geleneklerin genel kültürel işlevlerine odaklanılmakla birlikte bu geleneklerin eğitim üzerindeki spesifik etkileri yeterince vurgulanmamaktadır. Bu eksikliği doldurmayı amaçlayan bu çalışma, sözlü geleneklerin göçebe yaşam tarzına sahip Türk toplumlarında bir eğitim aracı olarak nasıl kullanıldığını incelemeyi hedeflemektedir.

Bu çalışma, genel Türk tarihi açısından da önem taşımaktadır. Sözlü geleneklerin, Orta Asya Türk toplumlarında sadece kültürel bir miras olarak değil, aynı zamanda eğitimsel bir yöntem olarak da kullanıldığını ortaya koymak, bu toplumların eğitim anlayışını daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Ayrıca, sözlü geleneklerin modern eğitim yaklaşımları ile olan bağlantısını değerlendirmek, bu mirasın günümüzde de nasıl yaşatılabileceğine dair ipuçları sunacaktır.

Yöntem

Çalışmada, Orta Asya Türk devletlerinde sözlü geleneklerin eğitimdeki rolü, tarihi kaynaklar ve mevcut literatür ışığında nitel olarak incelenmiştir. Çalışmada kullanılan veri seti, yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen bilgi ve bulgulara dayanmaktadır. Özellikle sözlü geleneklerin eğitimdeki işlevi, destanlar, mitler ve atasözleri gibi unsurların tarihi, kültürel ve eğitsel bağlamda nasıl şekillendiği üzerine analiz edilmiştir. Bu analizde sözlü geleneklerin eğitim üzerindeki rolünü anlamak için kavramsal çözümleme tekniği kullanılmıştır. Kavramsal çözümleme tekniği, nitel araştırmalarda veri analizi için kullanılan bir yöntemdir.

Bu teknik, araştırmacının belirli kavramları veri seti içinde tanımlayıp, bu kavramlara göre kodlamalar yaparak anlamlı temalar oluşturmalarını sağlamaktadır. Kavramsal çözümlemede temel amaç, metinlerdeki ana temaları, kategorileri ve bunlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu bağlamda analiz, veri setindeki tekrarlayan tema veya belirli teorik kavramlar üzerine odaklanarak, metinsel veriyi yapılandırılmış ve anlamlandırılmış bir forma dönüştürmektedir. Bu kapsamda kavramsal çözümleme, destanlar, atasözleri ve mitler gibi sözlü geleneklerin eğitsel işlevlerini ortaya çıkarmak amacıyla uygulanmıştır. Bu teknik, sözlü geleneğin eğitim süreçlerindeki kavramsal çerçevesini incelemek ve hangi eğitsel amaçlara hizmet ettiğini belirlemek için kullanılmıştır. Ardından analiz, ilgili literatür taraması ile desteklenmiş ve tarihsel olaylar bağlamında değerlendirilmiştir.

Göçebe Türk Topluluklarının Genel Özellikleri

Orta Asya Türk toplumları, tarih boyunca göçebe yaşam tarzlarıyla tanınmıştır. Göçebe yaşam tarzı, bu toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını derinden şekillendirmiştir. Göçebe Türk toplulukları, hareketliliğe dayalı bir ekonomik model geliştirerek hayvancılıkla uğraşmış, mevsimlere göre yer değiştirmiş ve böylece yerleşik tarım toplumlarından farklı bir sosyal örgütlenme biçimi oluşturmuştur (Golden, 2011). Bu yaşam tarzı, toplumsal hiyerarşiyi, ekonomik faaliyetleri ve hatta siyasi yapıyı etkileyen temel unsurlardan biri olmuştur.

Göçebe toplumlar, doğa ile olan yakın ilişkileri nedeniyle sürekli hareket halinde olmuş, bu da onların yerleşik toplumlar gibi sabit bir altyapıya sahip olmalarını engellemiştir (Harvey, 1997). Bu hareketlilik, yalnızca ekonomik ve sosyal yaşamı değil, aynı zamanda bu toplumların kültürel yapısını da şekillendirmiştir. Göçebe Türk topluluklarında aile, akrabalık bağları ve kabile ilişkileri, toplumsal örgütlenmenin temelini oluştururken, bu yapılar içindeki iletişim ve bilgi aktarımı büyük ölçüde sözlü gelenekler aracılığıyla sağlanmıştır (Şahbaz, 2019).

Göçebe Türk toplumlarının genel özellikleri arasında, toplumsal yapıların esnekliği ve bireyler arası ilişkilerin önemine dayalı bir sosyal organizasyon modeli yer almaktadır. Bu topluluklar, merkezi bir devlet yapısından ziyade, daha çok kabile ve boylar arasında gevşek bir siyasi birlik kurmuşlardır (Liu, 2011). Kabileler arası ilişkiler, çoğunlukla akrabalık ve evlilik bağları ile güçlendirilmiş, böylece toplumsal dayanışma ve birlikte hareket etme güdüsü ön plana çıkmıştır. Bu esnek yapı, göçebe toplumların sürekli değişen doğa ve sosyal koşullara uyum sağlamasını kolaylaştırmış; ancak aynı zamanda yazılı belgelerin ve yerleşik bir eğitim sisteminin gelişimini engellemiştir (Golden, 2011).

Sözlü Geleneklerin Rolü ve Önemi

Göçebe Türk toplumlarında sözlü gelenekler, bilgi aktarımının ana araçlarından biri olmuştur. Bu gelenekler, yalnızca bilgi transferi sağlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal normların, değerlerin ve kültürel kimliğin korunmasında da merkezi bir rol oynamıştır. Sözlü gelenekler, göçebe yaşam tarzının gereklilikleriyle uyumlu olarak esnek ve taşınabilir bir bilgi aktarım biçimi sunmuştur (Ögel, 2020a).

Destanlar, mitler, efsaneler ve atasözleri gibi sözlü edebi türler, göçebe Türk toplumlarında yaygın olarak kullanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan başlıca bilgi taşıyıcıları olmuştur (Tekin, 2008). Bu türler, toplumsal hafızanın canlı tutulmasını sağlamış ve toplumun ortak değerlerini pekiştirmiştir. Örneğin, Manas Destanı, yalnızca bir kahramanlık öyküsü değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin, idealize edilmiş davranış modellerinin ve tarihsel olayların nesilden nesle aktarılmasını sağlayan bir metin olarak işlev görmüştür (Gülensoy, 2018). Sözlü geleneklerin bu denli önemli olmasının bir diğer nedeni, göçebe toplumların yazılı belgelerden yoksun olması olmuştur. Göçebe yaşam tarzı, yazılı materyallerin korunması ve taşınmasını zorlaştırmış, bu nedenle bilgi, sözlü yollarla aktarılmıştır (Hali ve Rencüzoğulları, 2017). Bu durum, sözlü geleneklerin toplumsal hafıza ve kimlik üzerindeki etkisini daha da güçlendirmiştir. Özellikle, atasözleri ve halk hikâyeleri, günlük yaşamda rehberlik sağlayarak bireylerin toplumsal rollerini öğrenmelerine ve benimsemelerine katkıda bulunmuştur (Demir, N. 2009).

Sözlü geleneklerin eğitimdeki rolü, bu kültürel unsurların toplumsal öğrenme süreçlerinde nasıl kullanıldığını göstermektedir. Göçebe Türk toplumlarında eğitim, resmi bir kurumdan ziyade, toplumsal yaşamın bir parçası olarak gerçekleşmiştir (Şalgam, 2021). Bu bağlamda sözlü gelenekler, bireylerin toplumsal norm ve değerleri öğrenmelerini sağlamış ve bu gelenekler aracılığıyla toplumun bilgi birikimi korunmuştur. Sonuç olarak göçebe Türk toplumlarında sözlü gelenekler, toplumsal yaşamın merkezi bir parçası olarak kabul edilmiş ve bu gelenekler aracılığıyla bilgi aktarımı, toplumsal normların korunması ve kimlik oluşumu gibi süreçler gerçekleşmiştir.

Destanlar ve Eğitim

Manas Destanı Örneği

Manas Destanı, Orta Asya'nın epik geleneğinde merkezi bir role sahip olmuş ve bu destanın içeriği hem kahramanlık hem de toplumsal normlar açısından eğitici bir işlev görmüştür. Bu bağlamda Manas Destanı'ndan seçilmiş bir pasaj, destanın değerlerini ve bu değerlerin nasıl aktarıldığını anlamak için etkili bir örnek sunabilir. Örneğin, aşağıdaki pasaj, Manas'ın cesaret ve adalet anlayışını yansıtmaktadır:

"Müslümanların yolunu açacağım, kafirin malını saçacağım, kafiri sürerek çıkarıp, Müslümana necat saçacağım." (Radloff, 1995, s. 18)

- **Savaşçı Rolü:** Pasajın başında Manas'ın *"kafirlerin malını saçacağı"* ve onları sürerek çıkaracağı ifadesi, savaşçı rolünü ve düşmanlara karşı mücadelesini açıkça göstermektedir. Manas, savaşlarda cesur bir lider olarak tanımlanmakta, bu da onun kahramanlık yönünü vurgulamaktadır.
- **Adil Liderlik:** *"Müslümanların yolunu açacağım"* ve *"kafire necat saçacağım"* ifadeleri, Manas'ın sadece savaşçı değil, aynı zamanda adil bir lider olduğunu da göstermektedir. Bu ifadeler, Manas'ın düşmanlarına karşı sert; ama kendi halkına yönelik adil ve koruyucu olduğunu vurgulamaktadır.
- **Toplumsal Eşitlik:** Manas'ın, savaş sırası ve sonrasında Müslümanları koruma ve onların özgürlüğünü sağlama amacı, toplumsal eşitlik ve adalet anlayışını yansıtmaktadır. Bu, sadece savaşın değil, aynı zamanda adil yönetimin de önemini öğretmektedir.
- **Erdemli Davranışlar:** Bu tür anlatımlar, genç nesillere erdemli davranışların nasıl olması gerektiğini modellemeye yardımcı olmaktadır. Manas'ın adil liderliği, cesareti ve toplumsal sorumluluğu, bireylerin ve toplumun nasıl davranması gerektiğine dair önemli dersler sunabilir.
- **Toplumsal Norm ve Değerler:** Manas Destanı, toplumsal norm ve değerleri yaşatabilir ve yayabilir. Bu pasaj, adil yönetim, toplumsal sorumluluk ve cesaret gibi değerleri gençlere öğretebilir ve bu değerlerin toplumsal hayatta nasıl uygulanması gerektiğini gösterebilir.

Sonuç olarak bu pasaj Manas'ın sadece savaşçı bir kahraman değil, aynı zamanda adil bir lider olduğu ve toplumsal adaletin önemini vurguladığını göstermektedir. Bu tür anlatımlar hem birey hem de toplumların erdemli davranışları öğrenme ve uygulamalarına yardımcı olabilir.

Destanın bir diğer önemli pasajı, Manas'ın halkına verdiği şu öğütleri içermektedir:

*"Bir çocuğun değerini bilmeyen,
Köleye küfreden,
Kulunun kıymetini bilmez,
Kölelerine lanet okuyan,
Kuubaş olduğun bilindi
Kıymetini bilmeyen çocuğun,
Kakbaş olduğun bilindi."* (Manas, 2010 s. 111).

Bu alıntı, Manas Destanı'nın halkına yönelik bir öğüt içerdiğini ima etmektedir. Manas, bir kahraman olarak halkına değerli öğüt ve dersler vermek amacıyla çeşitli temalar üzerinde durmuştur. Bu tür bir alıntı, bireylerin değer ve toplum içindeki rollerini nasıl anlamaları gerektiği konusunda önemli bir mesaj taşımaktadır.

Mesajın İçeriği:

- *Çocuk ve Köle İlişkisi:* Alıntı, bir çocuk veya kölenin kıymetini bilmenin önemini vurgulamaktadır. Bu, toplum içindeki herkesin değerli olduğu ve her bireye saygı gösterilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.
- *Küfür ve Lanet:* Köleye küfreden ve ona lanet okuyan kişinin, kölelerin değerini anlamadığını belirtmektedir. Bu, toplumsal ilişkilerde saygı ve değer vermenin önemini vurgulamaktadır.

Manas'ın Toplumsal Öğütleri:

- *Değer Bilme:* Manas, halkına değer bilmenin önemini öğretmektedir. Toplumun her bireyinin eşit şekilde değerli olduğu ve insanlara saygı gösterilmesi gerektiğini anlatmaktadır.
- *Toplumsal Rol ve Sorumluluk:* Kölelerin değersiz görülmesi veya kötü muameleye uğraması, sosyal yapının dengesini bozmaktadır. Manas, bu tür davranışların toplumsal huzuru nasıl etkileyebileceğine dikkat çekmektedir.

Halkın Eğitime Katkı:

- *Ahlaki Dersler:* Alıntı, bireylere ahlaki dersler vermektedir. Bu tür öğretici metinler, halkın doğru davranış biçimlerini öğrenme ve uygulamasına yardımcı olabilir.
- *Toplumsal Bilinç:* Manas'ın bu tür öğütleri, toplumsal bilinçlenme ve toplumsal adaletin sağlanmasını teşvik edebilir.

Sonuç olarak bu alıntı, Manas'ın halkına değer bilme, saygı ve adaletin önemini vurgulayan bir öğüt verdiğini söylemektedir. Manas'ın bu öğretisi, toplumsal ilişkilerin düzgün bir şekilde yürütülmesi için temel ilkeleri içermekte ve bireylerin ve toplumun ahlaki değerlerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu alıntı ayrıca, destanın eğitici işlevini vurgulamakta; güç ve cesaret kadar, adalet ile merhamet gibi değerlerin de önemini öğretmektedir. Manas'ın gençlere verdiği bu öğütler, toplumsal ilişkilerde nasıl davranmaları gerektiğini ve toplumsal sorumluluklarını öğrenmelerine yardımcı olmaktadır.

Kahramanlık ve Sosyal Normlar

Destanlardaki kahramanlık kavramı, sosyal normların eğitiminde önemli bir rol oynamaktadır. Manas Destanı'ndaki kahramanlık öyküleri, bireylerin nasıl erdemli ve adil bir yaşam sürebileceğini öğretmektedir. Manas'ın savaştaki başarıları ve liderliği, toplumsal normları pekiştiren ve bireylere ideal davranış biçimlerini gösteren bir model sağlamaktadır (İnan, 1985). Örneğin, Manas'ın bir düşmanı esir aldığı anda gösterdiği davranışlar, toplumsal norm ve ahlaki değerlerin nasıl uygulandığını göstermektedir:

“Altında nakışlı yaptırdığı

Gümüşten nakışlar döktürdüğü

zırhını giyince

....

Genç kahraman er Manas

on yaşında ok atan,

on dördüne girince

şehirler altüst edip han olan

altmış aygır, yüz tay

getirdi Hokoma'dan,

seksen genç kısrak, bin top ipekli getirdi o Buhara'dan.” (Kılıç, 2002, s. 1-3). Bu pasaj, destanın toplumsal normları nasıl eğitici bir biçimde sunduğunu göstermektedir. Manas'ın düşmanına gösterdiği saygı, adil bir liderlik anlayışının ve insan haklarına olan bağlılığının bir ifadesidir. Bu tür örnekler, gençlerin adil ve merhametli bir liderlik anlayışını benimsemelerine yardımcı olmakta ve toplumsal normların öğrenilmesini sağlamaktadır. Buna ek olarak Manas Destanı'ndaki bu pasaj, Manas'ın genç yaşta kazandığı başarıları ve sahip olduğu zırhın detaylarını anlatmaktadır. Bu tür detaylar, Manas'ın toplumsal normlar ve ahlaki değerlerle olan ilişkisini anlamak için önemli bir bağlam sağlamaktadır.

- *Kahramanlık ve Güç:* Manas'ın 10 yaşında ok atabilmesi ve 14 yaşında şehirleri altüst edip han olması, onun olağanüstü kahramanlık ve liderlik özelliklerini göstermektedir. Bu, toplumun kahramanlık ve güce verdiği önemi vurgulamaktadır. Manas'ın başarısı, toplumsal normların kahramanlardan beklediği niteliklere uygun olduğunu göstermektedir.
- *Zırh ve Malzeme:* Manas'ın üzerine altın ve gümüşten yapılmış nakışlı zırhlar giymesi, onun yüksek statüsü ve prestijini simgelemektedir. Bu, toplumun sosyal hiyerarşisinde zırh ve diğer süs eşyalarının nasıl bir anlam taşıdığını ve güç ile prestijin sembolleri olarak kullanıldığını göstermektedir.
- *Toplumsal Güç ve Kaynaklar:* Pasajda geçen altmış aygır, yüz tay, seksen genç kısarak ve bin top ipekli gibi öğeler, Manas'ın geniş kaynaklara ve etkili bir sosyal konumda olduğuna işaret etmektedir. Bu, toplumun liderlerin sahip olduğu mal varlığı ve bu varlığın sosyal statü üzerindeki etkisini nasıl değerlendirdiğini göstermektedir.
- *Malzeme ve Prestij:* Manas'ın altın ve gümüşten yapılmış zırhlar giymesi, toplumda yüksek bir statüye sahip olduğunu ve bu tür süs eşyalarının toplumsal prestij ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda Manas Destanı'ndaki bu pasajlar, toplumsal norm ve ahlaki değerlerin nasıl uygulandığını ve bu değerlerin kahramanlar ve liderler üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bilgiler sunmaktadır. Manas'ın davranışları, toplumsal yapının ve değerlerin bir yansıması olarak incelenebilir. Sonuç olarak, Manas Destanı'nın çeşitli pasajları, kahramanlık kavramının ve toplumsal normların eğitimdeki rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Destanın anlatıları, sadece bir kahramanlık öyküsü sunmakla kalmamakta; aynı zamanda toplumsal değer ve normların genç nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

Atasözleri ve Bilgelik

Orta Asya Türk Atasözleri

Orta Asya Türk halklarının sözlü kültüründe atasözleri, bilgelik ve toplumsal değerlerin aktarımında önemli bir rol oynamıştır. Atasözleri, genellikle kısa, özlü ve halk arasında yaygın olarak kullanılan ifadelerdir ve toplumsal normları, ahlaki değerleri ve yaşam tecrübelerini yansıtmaktadır (Çetin, 2023). Bu atasözleri, göçebe toplumların yaşam biçimini, sosyal ilişkilerini ve eğitim anlayışını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Örneğin, Orta Asya'da yaygın olan şu atasözü, toplumsal değerlerin ve bilgelik anlayışının bir yansımasıdır:

"Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür." (Aksoy, 1995, s. 85). Bu atasözü, komşuluk ilişkilerinde dikkatli olunması gerektiğini ve kötü niyetli kişilerin bireylerin yaşamını olumsuz etkileyebileceğini ifade etmektedir. Toplamlar bu tür atasözleri aracılığıyla, iyi komşuluk ilişkilerinin ve toplumsal uyumun önemini öğretirler. Aynı zamanda, sosyal ilişkilerde güven ve saygının korunmasının gerekliliği vurgulanmaktadır (Çetin, 2023). Bir diğer örnek, Orta Asya Türkleri arasında sıkça tekrar edilen şu atasözüdür:

"Bir elin nesi var, iki elin sesi var." (Aksoy, 1995, s. 42). Bu atasözü, iş birliği ve toplumsal dayanışmanın önemini vurgulamaktadır. Orta Asya'daki göçebe toplumlarda, toplumsal iş birliği ve yardımlaşma, hayatta kalmanın ve toplumsal düzenin sağlanmasının temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu tür atasözleri, bireylere grup içindeki iş birliği ve dayanışmanın değerini öğretmekte ve toplumsal birlikteliği pekiştirmektedir (Biray, 2020). Bunlara ek olarak Orta Asya Türk devletlerinde göçebe kültürü ve eğitimle ilgili sözlü geleneklerin bilgi aktarımına dair şu atasözleri de bulunmaktadır:

"Ey er süñüki erir atı kağülir." (<https://www.ensonhaber.com/kitap/orta-asyada-yasayan-turklerin-kullandigi-eski-atasozleri>)

Anlamı: İyi kişinin kemiği erir, adı kalır.

"Ağız *til* *bezeki* *köni* söz
turur." (<https://www.ensonhaber.com/kitap/orta-asyada-yasayan-turklerin-kullandigi-eski-atasozleri>)

Değerlendirme: Bu atasözü, doğru söz söylemenin önemini vurgulamaktadır. Göçebe kültürde, sözlü iletişim ve bilgi aktarımı büyük rol oynamaktadır. Atasözündeki *“ağız ve dilin ziyneti”* ifadesi, kişinin sözlü beceri ve doğru konuşma yeteneğini vurgulamaktadır. Bu, Orta Asya Türk toplumlarında bilgi ve değerlerin sözlü gelenekler yoluyla aktarıldığı ve doğru bilginin değerli olduğunu göstermektedir. Eğitim, genellikle sözlü aktarım ve kişisel öğütlerle gerçekleşmekte; bu nedenle doğru ve güvenilir bilgilere sahip olmak toplumsal değerlerin bir parçası olmaktadır.

Kişisel Örnek ve Karakter: Göçebe toplumlarda bireylerin kişisel örnek ve karakterleri büyük bir değer taşımaktadır. Örneğin *“Eyğü er süñüki erir atı kalır”* (iyi kişinin kemiği erir, adı kalır) (<https://www.neokuyorum.org/eski-turkceden-20-atasozu>) atasözü, bireylerin erdemli davranışlarının uzun vadeli etkilerini ve toplumsal hafızada kalıcı izler bırakacağını ifade etmektedir. Bu, eğitimin ve bilginin bireysel davranışlar ve karakter üzerinden aktarıldığı ve değerlendirildiğini göstermektedir. Bu atasözleri, Orta Asya Türk toplumlarındaki eğitim ve bilgi aktarımının sözlü gelenekler ve kişisel örnekler üzerinden gerçekleştiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Atasözlerinin nesilden nesle aktarımı, sözlü geleneklerin ve toplumsal bilgeliklerin korunmasında kritik bir rol oynamaktadır. Göçebe toplumlarda, atasözleri genellikle sözlü anlatımlar aracılığıyla, aile üyeleri ve toplumsal toplantılarda aktarılmaktadır. Atasözlerinin aktarımı, kuşaktan kuşağa geçen bir bilgi ve değer transferi sürecidir ve bu süreç, toplumsal norm ve kültürel değerlerin devamını sağlamaktadır (Demir, 2013).

8

Bu yöntemlerle, atasözleri sadece günlük yaşamda kullanılan ifadeler değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin ve bilgeliklerin yaşatılmasını sağlayan önemli bir araçtır. Bu bağlamda atasözlerinin korunması ve aktarılması, kültürel mirasın yaşatılmasında ve toplumsal bağların güçlendirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, Orta Asya Türk atasözleri, toplumsal bilgelik ve eğitimde önemli bir araç olarak işe koşulmuştur. Atasözlerinin anlamları, toplumsal normları ve değerleri yansıtırken, nesilden nesle aktarımı, bu değerlerin ve bilgeliğin korunmasını sağlamaktadır.

Sözlü Tarih ve Bilgi Aktarımı

Sözlü Tarihin Özellikleri

Sözlü tarih, tarihsel ve kültürel bilgilerin bireylerin anlatımları ve toplumsal hafıza yoluyla aktarılmasını sağlayan bir araştırma yöntemidir. Orta Asya Türk devletleri bağlamında, sözlü tarih, özellikle yazılı kayıtların eksik olduğu dönemlerde tarih bilincinin ve kültürel hafızanın korunmasında kritik bir rol oynamıştır (Dunar, 2007). Bu topluluklarda, sözlü tarih genellikle efsaneler, destanlar ve halk hikayeleri aracılığıyla sürdürülmüştür.

Orta Asya Türk devletlerinde sözlü tarih, göçebe yaşam tarzının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Göçebe topluluklarda tarih, yaşlıların anlatıları ve geleneksel hikayeler aracılığıyla korunur ve aktarılmaktadır (Perks ve Thompson, 2016). Sözlü tarih, toplumsal hafızayı yaşatmanın yanı sıra, kültürel değerlerin ve sosyal normların da nesilden nesle geçmesini sağlamaktadır (Dunar, 2007).

Çin Kaynaklarından Sözlü Tarih Örnekleri

Çin kaynakları, Orta Asya Türk devletlerinin sözlü tarihine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Çin'in Orta Asya'daki etkileşimleri ve bu bölgedeki topluluklarla olan kültürel ilişkiler, sözlü tarihin nasıl aktarıldığını ve korunduğunu anlamada yardımcı olur. Örneğin, "Mongolian Chronicle" ve "The Secret History of the Mongols" gibi Çin kaynakları, Orta Asya Türk topluluklarının tarih ve kültürel geleneklerini yansıtan önemli sözlü tarih örneklerini içermektedir (Liu, 2011).

"Mongolian Chronicle", özellikle Moğollar ve Orta Asya Türkleri arasındaki etkileşimlere dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu kronik, Moğol ve Türk topluluklarının sözlü geleneklerinin tarih bilincini nasıl koruduğunu ve bu bilgilerin toplumsal hafızada nasıl yer aldığını göstermektedir (Liu, 2011). Bu tür kaynaklar, Orta Asya'nın tarih ve kültürel etkileşimlerini daha iyi anlamaya yardımcı olmaktadır.

Rus Kaynaklarından Sözlü Tarih Örnekleri

Rus kaynakları, Orta Asya Türk devletlerinin sözlü tarihini incelemede önemli bir rol oynamaktadır. Rus araştırmalarında, Orta Asya'daki göçebe toplulukların sözlü gelenekleri ve bu geleneklerin tarih bilinci üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin, Rus etnoloğu Vladimir Bartold'un çalışmaları, Orta Asya Türklerinin sözlü geleneklerini ve bu geleneklerin sosyal yapıyı nasıl etkilediğini kapsamlı bir şekilde incelemiştir (Bartold, 1975).

Bartold'un araştırmaları, Orta Asya Türklerinin sözlü tarihinin, toplumsal hafızayı ve kültürel kimliği nasıl koruduğunu ve bu bilgilerin toplumsal normları nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Rus kaynaklarındaki efsane ve epik anlatılar, Orta Asya Türk devletlerinin tarihine dair bilgi edinmede önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir (Bartold, 1975).

Amerikan Kaynaklarından Sözlü Tarih Örnekleri

Amerikan akademik çevrelerinde, Orta Asya Türk devletlerinin sözlü tarihi üzerine yapılan araştırmalar, bu bölgenin kültürel ve tarihsel bağlamını anlamada önemli bir katkı sağlamaktadır. Amerikan araştırmaları, Orta Asya'nın sözlü geleneklerinin tarih bilinci üzerindeki etkilerini inceleyen kapsamlı çalışmalar sunmaktadır. Örneğin, Richard Frye'nin çalışmaları, Orta Asya Türk devletlerinin sözlü tarihini ve bu tarihin kültürel kimlik üzerindeki etkilerini ele almaktadır (Frye, 2009).

Frye'nin araştırmaları, Orta Asya Türklerinin sözlü geleneklerinin, toplumsal hafızayı ve tarih bilincini nasıl koruduğunu ve bu geleneklerin toplum içindeki rolünü açıklamaktadır. Amerikan kaynakları, sözlü tarihin Orta Asya'nın kültürel mirasının korunmasındaki önemini vurgulamakta ve bu bilgilerin nasıl aktarıldığını anlamaya yardımcı olmaktadır (Dadabaev, 2014).

Kısaca Orta Asya Türk devletlerinde sözlü tarih, kültürel hafızanın ve tarih bilincinin korunmasında temel bir rol oynamıştır. Çin, Rus ve Amerikan kaynakları, bu sözlü geleneklerin nasıl yaşatıldığını ve toplumsal hafıza üzerindeki etkilerini anlamada önemli bilgiler sunmaktadır. Sözlü tarih, göçebe toplumlarda tarihsel bilgilerin aktarılması ve kültürel kimliğin korunmasında kritik bir araçtır. Bu nedenle, sözlü tarih çalışmalarının Orta Asya Türk devletlerinin tarihini ve kültürel mirasını anlamada büyük öneme sahip olduğu açıktır.

Orta Asya Türk Devletlerinde Eğitimde Anlatıcıların Rolü

Anlatıcıların (Âşık ve Ozanlar) Eğitimdeki Rolü

Orta Asya Türk devletlerinde, toplumsal eğitim ve kültürel aktarımda âşık ve ozanlar önemli bir rol oynamıştır. Bu anlatıcılar, geleneksel eğitimin temel taşları olarak kabul edilmekte ve kültürel mirasın nesilden nesle aktarılmasında merkezi bir işlev görmektedirler (Kafesoğlu, 2023). Âşık ve ozanlar, sözlü anlatı geleneği içinde yer alarak, toplumsal norm, değer ve bilgileri aktarmada önemli bir araçtır.

Âşıklar, özellikle halk müziği eşliğinde hikayeler anlatan, genellikle göçebe yaşam tarzına uygun olarak gezgin bir yaşam süren sanatçılardır. Bu anlatıcılar, eğitim işlevini sadece eğlenceli ve öğretici hikayeler sunarak değil, aynı zamanda toplumsal olayları, kahramanlık öykülerini ve kültürel değerleri dramatize ederek gerçekleştirirler (Barthold, 1975). Âşık ve ozanların anlattığı hikayeler, çocuk ve gençlere tarih, ahlak ve sosyal normlar hakkında bilgi verirken, aynı zamanda onların kültürel kimliklerini pekiştirirler (Akdağoğlu, 2024).

Ozanlar, bu geleneğin diğer bir temsilcisi olarak, şiirsel ve müzikal anlatımlarla halkın bilgelik ve bilgiye ulaşmasını sağlamaktadırlar. Bu anlatıcılar, tarihi olay ve sosyal öğretileri aktarma işlevini üstlenirler. Ozanların performansları, eğitici işlevlerinin yanı sıra, toplumsal değerlerin korunması ve yayılmasını da sağlamaktadır (Akdağoğlu, 2024). Toplumun çeşitli kesimleri, ozanların anlatımları aracılığıyla tarihlerini öğrenir ve geleneksel değerlerle tanışmaktadır.

Dede Korkut Hikayeleri Üzerinden Bir İnceleme

Dede Korkut hikayeleri, Orta Asya Türk devletlerinin eğitim geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Bu hikayeler, Orta Asya Türklerinin tarihi, kültürel değer ve sosyal normları hakkında bilgi sunmaktadır. Dede Korkut, Orta Asya'nın efsanevi anlatıcılarından biridir ve onun hikayeleri, toplumsal eğitimdeki rolü açısından zengin bir kaynak sağlamaktadır (Gül, 2008).

Dede Korkut hikayeleri, genellikle ahlaki değerler, kahramanlık, adalet ve sosyal normlar gibi temaları işlemektedir. Örneğin, "Dede Korkut Kitabı"ndaki "Bozkurat" hikayesi, kahramanlık ve adalet anlayışını vurgulamaktadır. Bu hikâye, gençlere cesaret ve doğruluk gibi değerleri öğretirken, aynı zamanda toplumun toplumsal yapısını ve değerlerini yansıtmaktadır (Güzel, 2008). Hikayelerdeki karakter ve olaylar, çocuklara ve gençlere, ideal bir birey ve toplum anlayışını sunmaktadır.

Hikayeler, toplumsal norm ve değerleri öğretme işlevinin yanı sıra, aynı zamanda tarih bilincini pekiştiren bir araç olarak da kullanılmaktadır. Dede Korkut'un anlatımları, Orta Asya Türk toplumlarının tarihsel olaylarını ve kültürel mirasını koruyarak, bu bilgilerin geleceğe aktarılmasını sağlamaktadır (Anonim, 2019). Bu bağlamda, Dede Korkut hikayeleri, toplumsal eğitimde hem eğitici hem de kültürel anlamda önemli bir kaynak olarak değerlendirilir.

Dede Korkut Kitabı'ndan Bir Örnek: "Bamsı Beyrek"

"Bamsı Beyrek" hikayesinde, Beyrek adlı kahraman, cesur ve adil bir savaşçı olarak tanımlanır. Hikâye, Beyrek'in düşmanlarıyla olan mücadelesi, cesaret ve adalet anlayışını anlatmaktadır. Bir savaş sırasında düşmanları tarafından esir alınan Beyrek, akıllıca ve cesurca davranarak serbest bırakılır ve sonunda köyüne döner.

- *Eğitim Bağlamında Değerlendirilmesi:* "Bamsı Beyrek" hikayesi, gençlere cesaret, adalet ve onurlu davranışlar hakkında önemli dersler vermektedir. Beyrek'in savaşta gösterdiği cesaret ve adil davranışlar, ideal bir kahramanın özelliklerini temsil etmektedir. Eğitim açısından, bu tür bir hikâye, çocuk ve gençlere, toplumda nasıl bir birey olmaları gerektiğini öğretmekte ve aynı zamanda sosyal norm ve değerleri pekiştirmektedir (Kaya, 2000). Beyrek'in düşmanlarına karşı sergilediği merhamet ve adalet anlayışı, toplumsal uyum ve etik değerler konusunda bir model sunmaktadır.

"Dirse Han Oğlu Boğaç Han"

"Dirse Han Oğlu Boğaç Han" hikayesi, Boğaç Han'ın cesur ve yetenekli bir savaşçı olarak tanıtıldığı bir bölümdür. Boğaç Han, babasının mirasını korumak ve ülkesini düşmanlardan savunmak için çeşitli zorluklarla karşılaşır. Hikâye, Boğaç Han'ın liderlik vasıflarını ve savaş stratejilerini detaylı bir şekilde açıklar.

- *Eğitim Bağlamında Değerlendirilmesi:* Bu hikâye, liderlik ve strateji konularında önemli dersler sunmaktadır. Boğaç Han'ın liderlik özellikleri ve zorluklarla başa çıkma stratejileri, gençlere başarılı bir lider olmanın ve kriz anlarında etkili kararlar almanın yollarını öğretmektedir (Anonim, 2019). Eğitimde, bu tür bir hikâye, bireylerin problem çözme yeteneklerini geliştirmeleri ve liderlik becerilerini pekiştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, Boğaç Han'ın karakteri, gençlere güç ve sorumluluğun nasıl yönetilmesi gerektiğini göstermektedir.

"Dede Korkut'un Yeri"

"Dede Korkut'un Yeri" hikayesinde, Dede Korkut'un, toplumun sorunlarına dair derin bilgi ve bilgelik sunduğu bir bölümdür. Dede Korkut, toplumsal ahlak ve sosyal normlar hakkında nasihatlerde bulunur ve bu nasihatler, toplumu doğru yolda tutmak için önemli bir araç olarak kullanılır.

- *Eğitim Bağlamında Değerlendirilmesi:* Bu hikâye, toplumsal ahlak ve bilgelik açısından eğitici bir rol oynamaktadır. Dede Korkut'un verdiği nasihatler, gençlere ve topluma ahlaki değer ve sosyal normlar hakkında bilgi sağlamaktadır (Anonim, 2019). Eğitimde, bu tür bir anlatım, bireylerin sosyal sorumluluklarını anlamaları ve toplumsal değerleri içselleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Dede Korkut'un bilgeliği, toplumsal uyum ve ahlaki gelişim için bir rehber işlevi görmektedir.

Mitler ve Eğitimin Evrensel İlkeleri

Göktanrı İnancı ve Eğitim

Göktanrı inancı, Orta Asya Türk toplumlarının mitolojik ve kültürel yapısında önemli bir yer tutmaktadır. Göktanrı, gökyüzünün tanrısı olarak kabul edilen ve doğa olayları ile insan yaşamının düzenini sağlayan bir varlık olarak tanımlanır (Ögel, 2020a). Bu inanç, Orta Asya Türk toplumlarının eğitim ve öğretim anlayışını da etkilemiştir.

Göktanrı inancının eğitimdeki rolü, mitolojik unsurların gençlere ahlaki ve sosyal değerleri öğretmedeki işlevi ile ilgilidir. Göktanrı'nın tanrı olarak kabul edilmesi, gökyüzü ve doğa ile olan bağlantıyı simgeler ve bu bağlantı, toplumsal düzenin ve etik kuralların eğitiminde bir temel sağlar (Kafesoğlu, 2023). Göktanrı inancının eğitimdeki yeri, gençlere doğa ile uyumlu yaşamayı, ahlaki sorumluluklarını yerine getirmeyi ve toplumsal normlara uygun davranmayı öğretir. Bu bağlamda, Göktanrı mitolojisi, eğitim sürecinde bireylerin karakter gelişimi ve toplumla uyumlu davranış biçimlerini pekiştiren bir araç olarak kullanılmıştır (Baker, 1996).

Göktanrı inancının eğitimdeki yeri, özellikle mit ve ritüellerin eğitim sürecinde nasıl kullanıldığı ile doğrudan ilişkilidir. Göktanrı'nın insanlara ahlaki ve toplumsal değerler hakkında verdiği dersler, geleneksel eğitim yöntemlerinin bir parçası olarak kabul edilmekte ve bu değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamaktadır (Golden, 2011).

Mitlerin Bilgi Aktarımındaki Rolü

Mitler, Orta Asya Türk toplumlarında bilgi aktarımının önemli bir aracıdır. Mitolojik anlatılar, toplumsal değerleri, tarihsel olayları ve kültürel normları genç nesillere öğretmek için kullanılır. Mitlerin bilgi aktarımındaki rolü hem eğitici hem de kültürel bir fonksiyon üstlenir (Ögel, 2020b).

Mitler, eğitimde kullanılan önemli araçlardan biri olarak kabul edilir; çünkü bu anlatılar, tarihsel ve kültürel bilgilerin aktarılmasını sağlamaktadır. Örneğin, Orta Asya Türk mitolojisinde yer alan yaratılış efsane ve kahramanlık öyküleri, toplumun tarihsel bilinç ve kültürel kimliğini genç nesillere öğretmektedir (Ögel, 2020b). Mitler, bu bağlamda, bireylere toplumsal normları, ahlaki değerleri ve tarihsel olayları öğretirken, aynı zamanda kültürel sürekliliği sağlamaktadır.

Mitlerin eğitimdeki rolü, sadece bilgi aktarımı ile sınırlı değildir. Aynı zamanda bireylerin kişisel gelişimini destekleyen bir fonksiyon da taşımaktadır. Mitolojik anlatılar, bireylere yaşamda karşılaşılabilecekleri zorluklarla başa çıkma stratejileri ve moral destek sağlamaktadır. Bu anlatılar, gençlere ahlaki dersler verirken, aynı zamanda onları cesaretlendiren ve toplumsal normlara uyum sağlamaya teşvik eden bir araç olarak kullanılmaktadır (Kafesoğlu, 2023).

Mitlerin bilgi aktarımındaki rolü, toplumsal değer ve kültürel normların korunması ve geleceğe taşınması açısından kritik bir öneme sahiptir. Eğitim sürecinde mitolojik anlatıların kullanılması hem birey hem de toplumların kültürel kimliklerini korumalarına yardımcı olmaktadır (Ögel, 2020b).

Toplu Bir Değerlendirme

Orta Asya Türk devletlerindeki göçebe kültürün eğitim ve bilgi aktarımındaki rolü ve bunun tarihsel bağlamda nasıl şekillendiği toplu bir şekilde Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Orta Asya Türk devletlerindeki göçebe kültürün eğitim ve bilgi aktarımındaki rolü

Kategori	Tema	Tarihsel Bağlam	Bilgi Aktarımı Unsuru	Eğitimsel Fonksiyon
Göçebe kültür	Orta Asya Türk Toplumlarının Genel Özellikleri	Göçebe yaşamın sosyal yapıya etkisi	Aile ve klan yapıları	Toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi
	Sözlü Geleneklerin Rolü ve Önemi	Sözlü kültürün tarih boyunca devamlılığı	Destanlar, efsaneler ve şarkılar	Kültürel mirasın korunması
Destanlar	Manas Destanı Örneği	Türk destan geleneğinin en önemli örneği	Sözlü anlatım ve kolektif hafıza	Değerler ve kültürel normların aktarılması
	Kahramanlık ve Sosyal Normlar	Kahramanlık temalarının toplumsal işlevi	Toplumsal normlar, liderlik ve cesaret	Genç nesillere örnek olma
Atasözleri ve bilgelik	Orta Asya Türk Atasözleri	Nesiller boyunca korunmuş bilgelik	Atasözleri ve deyimler	Pratik yaşam bilgeliği ve toplumsal değerler
	Atasözlerinin Nesilden Nesle Aktarımı	Sözlü aktarımın teknikleri ve yolları	Hafıza teknikleri ve eğitimsel ritüeller	Bilginin sürekliliği ve gelecek kuşaklara aktarımı
Sözlü tarih ve bilgi aktarımı	Sözlü Tarih Özellikleri	Tarihsel olayların sözlü olarak aktarılması	Anılar, hikayeler ve tarihsel anekdotlar	Tarih bilincinin oluşturulması
	Çin ve Rus Kaynaklarından Sözlü Tarih Örnekleri	Dış kaynakların gözünden Türk tarihi	Çin ve Rus belgeleri	Karşılaştırmalı tarihsel perspektif
Eğitimde anlatıcının rolü	Anlatıcıların Eğitimdeki Rolü	Aşık ve ozanların toplumsal önemi	Şiir, destan ve masallar	Sözlü eğitimde liderlik rolü
	Dede Korkut Hikayeleri Üzerinden Bir İnceleme	Dede Korkut'un eğitici rolü	Hikâye ve efsaneler	Kültürel kimlik inşası
Mitler ve eğitimin kültürel ilkeleri	Göktanı İnancı ve Eğitim	Göktanı inancının mitolojik temelleri	Mit ve ritüeller	Evrensel etik ve ahlaki değerlerin öğretilmesi
	Mitlerin Bilgi Aktarımındaki Rolü	Eğitimde mitlerin işlevi	Sembol ve metaforlar	Anlam dünyasının derinleştirilmesi

Tablo 1, Orta Asya Türk devletlerinde göçebe kültürün ve eğitimde sözlü geleneğin bilgi aktarımındaki rolünü sistematik bir şekilde ele almaktadır. İlk olarak, göçebe kültür kategorisi altında, Orta Asya Türk toplumlarının genel özellikleri ve sözlü geleneklerin bu toplumlar üzerindeki etkisi vurgulanmaktadır. Göçebe yaşam tarzının aile ve klan yapıları üzerindeki etkisi, toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, sözlü geleneklerin kültürel mirasın korunmasındaki rolü, toplumsal hafızanın sürekliliğini sağlayan kritik bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Göçebe kültürün ardından, destanlar kategorisinde Manas Destanı ve diğer kahramanlık anlatılarının, genç nesillere değerler ve sosyal normları aktarmadaki işlevi incelenmektedir. Destanlar, sadece birer anlatıdan ibaret olmayıp, toplumun kolektif hafızasını canlı tutan, liderlik ve cesaret gibi sosyal normları yeni nesillere aktaran güçlü bir eğitim aracı olarak değerlendirilmelidir. Destanların bu yönü, tarih boyunca toplumun sosyal yapısını korumada ve kültürel kimliği inşa etmede oynadığı hayati rolü gözler önüne sermektedir.

Atasözleri ve bilgelik kategorisi, toplumsal bilgelik ve eğitimin sürekliliğini sağlamak için kullanılan pratik yaşam bilgeliliğinin nesiller boyunca nasıl aktarıldığını incelemektedir. Atasözlerinin sözlü aktarım teknikleri ve eğitimsel ritüeller yoluyla korunması, bu bilgilerin gelecek kuşaklara etkin bir şekilde iletilmesini sağlamaktadır. Bu durum, kültürel devamlılığın sürdürülmesinde atasözlerinin oynadığı merkezi rolü ortaya koymaktadır.

Sözlü tarih ve bilgi aktarımı kategorisi, tarihsel olayların sözlü olarak nasıl aktarıldığını ve bu süreçte Çin ve Rus kaynaklarının Türk tarihi üzerine sunduğu perspektifleri değerlendirmektedir. Bu karşılaştırmalı tarihsel analiz, sözlü tarihin sadece içsel bir bellek değil, aynı zamanda dışsal kaynaklar aracılığıyla zenginleştirilen bir bilgi aktarım unsuru olduğunu göstermektedir. Sözlü tarihin bu özelliği, toplumların tarih bilinci ve kimliğini güçlendirmede önemli bir araç olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Eğitimde anlatıcıların rolü, özellikle âşık ve ozanların toplumsal eğitimdeki liderlik rolünü vurgulamaktadır. Dede Korkut hikayeleri üzerinden yapılan inceleme, bu anlatıcıların kültürel kimlik inşasında ve toplumsal normların yeni nesillere aktarılmasında oynadıkları eğitici rolü derinlemesine analiz etmektedir. Bu anlatıcıların, toplumsal değer ve etik ilkelerin öğretiminde ne kadar etkili olduğu bu bölümde açıkça ortaya konulmaktadır.

Son olarak, mitler ve eğitimin kültürel ilkeleri kategorisi, Göktenrı inancı ve diğer mitolojik unsurların eğitimdeki yerini ele almaktadır. Mit, sembol ve metaforlar aracılığıyla bilgi aktarımında nasıl bir rol oynadığı ve bu bilgilerin toplumsal anlam dünyasını nasıl derinleştirdiği analiz edilmektedir. Mitlerin eğitici işlevi, evrensel etik ve ahlaki değerlerin yeni nesillere aktarılmasında kullanılan önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, Orta Asya Türk devletlerinde göçebe kültür ve eğitim sisteminin bilgi aktarımında sözlü geleneklerin oynadığı kritik rolü ele almaktadır. Tarih boyunca göçebe yaşam tarzı, Türk toplumlarında sosyal yapıyı ve eğitim sistemini şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur. Göçebe toplumlarda yazılı kültürden ziyade, sözlü geleneklerin baskın olduğu ve bu geleneklerin toplumsal hafıza, kültürel kimlik ve etik değerlerin aktarılmasında hayati bir rol oynadığı söylenebilir (Golden, 2011; Harvey, 1997). Sözlü gelenekler, destanlar, atasözleri, mitler ve anlatıcılar (âşık ve ozanlar) aracılığıyla hem iç hem de dışsal kaynaklardan elde edilen bilginin nesiller boyunca aktarılmasını sağlamıştır.

Öncelikle, göçebe kültürün Orta Asya Türk toplumlarında aile ve klan yapıları üzerindeki etkisi, toplumsal dayanışmanın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu kültür, sadece günlük yaşam pratiklerini değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin, etik normların ve kolektif hafızanın korunmasını sağlamıştır (Ögel, 2020a). Sözlü geleneklerin bu bağlamdaki önemi, kültürel mirasın sürekliliğini sağlayarak toplumsal yapıyı koruyan bir araç olarak değerlendirilmiştir (Golden, 2011).

Destanlar, özellikle Manas Destanı gibi örnekler, toplumun kolektif hafızasını canlı tutan ve sosyal normları yeni nesillere aktaran güçlü bir eğitim aracı olarak işlev görmüştür (Gülensoy, 2018; Radloff, 2010; Temur, 2018). Destanlardaki kahramanlık temaları, genç nesillere liderlik, cesaret ve fedakârlık gibi değerleri öğretmiş ve bu değerlerin toplumsal normlar çerçevesinde nasıl işlediğini göstermiştir (İnan, 1985; Kılıç, 2002; Manas, 2010). Sözlü geleneklerin bu destanlar aracılığıyla sürdürülmesi, Orta Asya Türk toplumlarının sosyal ve kültürel yapısının devamlılığını sağlamıştır.

Manas Destanı, Orta Asya Türk toplumlarında yalnızca bir kahramanlık anlatısı olmanın ötesinde, toplumsal değerlerin, kültürel normların ve eğitsel işlevlerin nesilden nesle aktarılmasında kritik bir araç olarak kullanılmıştır. Destanın eğitim üzerindeki somut etkilerini ele almak için destanın sadece kültürel hafızayı canlı tutmakla kalmadığını, aynı zamanda liderlik, cesaret, toplumsal sorumluluk ve ahlaki değerler gibi temel eğitsel unsurların genç nesillere aktarıldığını vurgulamak gerekmektedir. Manas Destanı'nın belirli bölümleri, özellikle gençlerin liderlik becerilerini geliştirmeleri ve toplumsal rollerini anlamalarına yönelik eğitici bir işlev görmüştür. Destanda yer alan lider figürlerinin cesaret, adalet, ahlak ve sorumluluk gibi özellikleri, bireylerin sosyal rolleri benimsemesi açısından model oluşturmaktadır. Örneğin, destanda Manas'ın düşmanlarına karşı adil ve cesur bir lider olarak betimlenmesi, genç bireylere yalnızca savaş ve kahramanlık değil, aynı zamanda adil yönetim ve etik değerlerin de ne denli önemli olduğunu öğretmektedir. Bu anlatılar, geleneksel eğitim yöntemlerinin bir parçası olarak toplumsal normların pekiştirilmesi ve ahlaki değerlerin nesiller boyunca sürdürülmesine hizmet etmektedir. Destanın farklı sahneleri, genç bireyler arasında sorumluluk, dayanışma ve toplumsal görev bilincini aşılama için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, Manas Destanı'nın eğitimdeki rolü sadece pasif bir kültürel aktarım aracı değil, aktif bir pedagojik işlevi olan bir anlatıdır. Destanın çeşitli bölümleri, özellikle savaş ve toplumsal olayları betimleyen sahneler, genç bireylerin toplumsal beklenti ve normları öğrenmesi için birer örnek teşkil etmektedir. Bu, destanın toplumsal değer ve eğitsel normları somut bir şekilde aktardığını ve toplum içinde liderlik eğitimi açısından önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Atasözleri ve deyimler, pratik yaşam bilgeliğinin ve toplumsal değerlerin nesilden nesle aktarılmasında önemli bir araç olmuştur. Bu atasözleri, toplumun günlük yaşamında rehberlik eden bilgelik ve etik ilkeleri barındırmıştır (Aksoy, 1995; Biray, 2020). Özellikle Türk, Çin ve Rus kaynaklarında, bu sözlerin toplumdaki etkisi ve önemi vurgulanmıştır (Demir, 2013; Faizrakhmanov, 2000; Liu, 2011; Vural, 2013). Atasözlerinin sözlü olarak aktarılması, bu bilgilerin hem korunmasını hem de gelecek kuşaklara etkin bir şekilde iletilmesini sağlamıştır.

Sözlü tarih, Orta Asya Türk toplumlarında tarih bilincinin oluşturulmasında merkezi bir rol oynamıştır. Çin ve Rus kaynaklarında yer alan sözlü tarih örnekleri, bu toplumların kendi tarihlerini nasıl algıladığını ve dış kaynaklarla nasıl etkileşimde bulunduğunu göstermektedir (Dadabaev, 2014; Dunar, 2009; Perks ve Thomson, 2016). Sözlü tarih, sadece içsel bir bellek değil, aynı zamanda dışsal kaynaklar aracılığıyla zenginleştirilen bir bilgi aktarım unsuru olarak işlev görmüştür. Bu durum, Orta Asya Türk devletlerinin tarihsel kimliğinin korunmasında sözlü tarihin kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Eğitimde anlatıcıların, özellikle âşık ve ozanların rolü, toplumsal değer ve etik normların aktarılmasında merkezi bir konuma sahiptir (Akdağoğlu, 2024). Dede Korkut hikayeleri gibi anlatılar, bu anlatıcıların eğitici işlevini vurgulayan önemli örneklerdir (Anonim, 2019; Gül, 2008; Güzel, 2008). Anlatıcıların toplumsal hafızayı canlı tutan ve kültürel kimliği inşa eden bu rolü, eğitim sisteminin önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Mitler ve Göktanrı inancı gibi dini unsurlar, toplumsal anlam dünyasını derinleştiren ve evrensel etik değerleri öğreten bir eğitim aracı olarak kullanılmıştır (Ögel, 2020b). Amerikan kaynaklarında da belirtildiği gibi, mitlerin bilgi aktarımındaki rolü, sembol ve metaforlar aracılığıyla anlam dünyasını zenginleştirmiştir (Golden, 2011). Mitlerin bu işlevi, Orta Asya Türk toplumlarının inanç sistemlerinin ve kültürel değerlerinin sürekliliğini sağlamada önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışma, Orta Asya Türk devletlerinde göçebe kültür ve eğitimde sözlü geleneklerin bilgi aktarımındaki rolünü inceleyerek, bu alanda önemli bir özgün katkı sunmaktadır. Çalışma, göçebe yaşam tarzının Türk toplumlarının sosyal yapısı ve eğitim sistemi üzerindeki etkisini, tarihsel ve kültürel bir perspektiften ele alarak, sözlü geleneklerin bu süreçlerdeki kritik rolünü ortaya koymaktadır. Sözlü geleneklerin, destanlardan atasözlerine, mitlerden anlatıcılara kadar geniş bir yelpazede ele alınması, bu çalışmanın Türk tarihindeki yer ve önemini pekiştirmektedir. Bu araştırmanın sonuçları, Orta Asya Türk toplumlarının kültürel kimlik ve sosyal yapılarının anlaşılmasında önemli bir rehber niteliği taşımaktadır. Sözlü geleneklerin bu toplumlarda sadece birer kültürel unsur değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı koruyan ve geleceğe taşıyan dinamik bir araç olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Ayrıca, bu çalışma, modern Türk eğitim sistemi ve kültürel politikalar için de önemli çıkarımlar sunmakta ve bu alanda yapılacak gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Manas Destanı ve Dede Korkut Hikâyeleri gibi sözlü edebiyat örneklerinin sadece birer tarihsel anlatı değil, aynı zamanda eğitimde liderlik, ahlaki gelişim, toplumsal sorumluluk gibi önemli eğitsel normların aktarımında nasıl kullanıldığı somut örneklerle ortaya konmuştur.

Çalışmanın sonuçları ışığında, modern Türk eğitim sisteminde sözlü geleneklerin ve kültürel mirasın daha etkin bir şekilde kullanılması önerilmektedir. Destanlar, atasözleri ve mitler gibi sözlü kültür unsurları, öğretim programlarında daha geniş yer bulmalı ve genç nesillere kültürel kimliklerini öğretmek için kullanılmalıdır. Ayrıca, sözlü tarihin araştırılması ve belgelenmesi, Orta Asya Türk toplumlarının tarihsel kimliğini korumada ve geleceğe aktarmada önemli bir rol oynayacaktır. Bu doğrultuda hem ulusal hem de uluslararası iş birlikleriyle sözlü tarih çalışmalarının desteklenmesi, Türk tarihi ve kültürüne olan katkıyı artıracaktır.

Kaynakça

- Akdağoğlu, T. (2024). Aşıklık geleneği ve Aşık Beyhani'nin sosyokültürel açıdan incelenmesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 10(39), 32-40.
- Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 2 deyimler sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Anonim. (2019). *Dede Korkut hikayeleri* (A. Çakan, çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Barthold, V. V. (1975). *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler* (K. Y. Koprıman & A. İ. Aka, Hrz.). İstanbul: KB Yayınları.
- Biray, N. (2020). Türk dünyası ortak değerler: Türk dünyası atasözlerinde akıl. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/54647/turk_dunyasinda_ortak_degerler_turk_dunyasi_atasozlerinde_akil
- Çetin, E. (2023). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk atasözleri projesi. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 5(2), 286-289.
- Dadabaev, T. (2014). The role and place of oral history in Central Asian studies. <https://centralasiaprogram.org/role-place-oral-history-central-asian-studies/>
- Demir, E. (2013). Atebetü'l-Hakayık'ta geçen deyimler, atasözleri ve özdeyişler. *Türkiyat Mecmuası*, 23(2), 37-52.
- Demir, N. (2009). Türk tarihinin ve kültürünün kaynağı olarak kaya üzeri resimler (Petroglifler) ve yazılar. *Journal of World of Turks*, 1(1), 5-19.
- Dunar, A. J. (2009). History of oral history: Foundations and methodology thinking about oral history: Theories and applications. *The Oral History Review*, 36(1), 103 -107.
- Ekrem, E. (1995). Çin kaynaklarına göre eski Türk kavimleri (M.Ö. 2146-318) (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkoç, H. İ. (2018). Çin ve Tibet kaynaklarına göre Göktürk mitleri. *Belleten*, 82(293), 51-82.
- Faizrahmanov, G. (2000). Древние тюрки в Сибири и Центральной Азии (Ancient Turks in Siberia and Central Asia). Institute of History of the Academy of Sciences of Tatarstan Panorama-Forum.
- Frye, R. N. (2009). *Orta Asya mirası Antik Çağlardan Türklerin yayılmasına* (T. Tayanç ve Füsün Tayanç, çev. ed.). Ankara: Arkadaş.
- Golden, P. B. (2011). Ethnogenesis in the tribal zone: The shaping of the Turks. In C. Hriban (Ed.), *Studies on the peoples and cultures of the Eurasian steppes* (pp. 17-63). Editura Academiei Române - Muzeul Brăilei Editura Istros.
- Gül, R. (2008). Dede Korkut Hikâyelerinde söz kalıpları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 100-105.
- Gülensoy, T. (2018). *Manas destanı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Güzel, A. (2008). Dede Korkut Hikâyeleri bağlamında dua. *Turkish Studies. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(2), 438-446.
- Hali, S. ve Rencüzoğulları, S. (2017). İslamiyet öncesi dönemde Türklerde eğitim. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6 (17), 425-437.

- Harvey, J. (1997). *Traditional textiles of Central Asia*. London: Thames and Hudson.
- İnan, A. (1985). *Manas destanı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2023). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kılıç, N. (2002). Manas Destanı'ndaki folklor unsurları. *Milli Eğitim*, 153-154.
- Liu, M. T. (2011). Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri (E. Kayaoğlu & D. Banoğlu, çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Mandaloğlu, M. (2012). İslamiyetten önce Türklerde toplantı ve törenler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 162 (162), 211-232.
- Манас (Manas). (2010). Саякбай Каралаевдин варианты (Sayakbai Karalaevdin options). Бишкек (Bishkek).
- Onat, A. (2012). Çin kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı tarihinde “Batı Bölgeleri”. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2020a). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ögel, B. (2020b). *Türk mitolojisi: Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar* (C. II). Ankara: Altınordu Yayınları.
- Perks, R., & Thomson, A. (2016). *The oral history reader*. Routledge.
- Radloff, W. (1995). *Manas destanı*. Ankara: Türksoy.
- Sailiev, R. Sh. (2023). ПанТюркизм в образовательном пространстве Центральной Азии (Pan-Turkism in the educational space of Central Asia). *Innovative Science*, 6-2, 154.
- Şahbaz, M. (2019). Eski Türk devletlerinde aile ve evlat edinme (tutuncu opul) meselesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 12(39), 247-265.
- Şalgam, M. (2021). Türk bozkır kültüründe eğitim. Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Tekin, T. (2008). *Orhon yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Temur, N. (2018). Sözlü tarih ve destan bağlamında *Macmuatu't-Tavorih*. *Türkbilig*, 35, 223-231.
- Ünalın, S. ve Öztürk, H. (2008). İslamiyet'ten önce Türklerde eğitim ve öğretim. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 89-109.
- Vural, H. [2013]. Dede Korkut Destanlarında geçen deyimler ve atasözleri. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.